

Lévay Endre

Színházi művészek

KEVÉS olyan nagy esemény múlt el visszhangtalanul és olyannyira kiértékelés nélkül nálunk, mint a Zágrábi Drámai Színház vendégszereplése. Dr. Gavella Brankó, a nagy rendező a Krlezsa-bemutatókat nyitánynak szánta, mint-hogy az is volt, mert az új társulat először lépett a közönség elé; mi is nyitánynak éreztük és méreteiben olyan szélesnek és olyan nagyoknak, amilyet a szabadkai színpadon eleddig csak a Jugoszláv Drámai Színház művészei nyújtottak.

Nem tudom, feledhetetlen élménynek nevezem-e ezt a nagy színházi estét, vagy egy találkozásnak, amikor a színházért rajongó és a színházat szerető ember igazi színművészettel találkozik. Nem annyira a nevek, mint maga az együttes volt a vonzó, mert valljuk be, a fiatalabb nemzedék kiemelkedő alakjait a Vajdasági közönség csak a lapokból, vagy még azokból sem ismeri. Tivonne Petri, Viktor Beck régi művészek, de Drágo Krca, Szven Laszta és a többiek — az együttes túlnyomórésze — fiatalok, akik a napokban hagyták el, vagy még el sem hagyták az akadémiát, hanem mint Gavella növendékei játszanak kísérlet és gyakorlatként a színpadon. Így hát most ismerkedtünk, a művészekkel is, a darabbal is, — s voltaképpen a rendezővel is.

Ezért volt igazán nagy ez a találkozás.

Hazai szerző a műsoron azt a nagy előnyt jelenti, amit erről maga a rendező mond a „Horvát színjátszás” című könyvében. „Nekünk meg kell teremteni a hazai színjátszásban a hazai játéktípust, s ezt csakis a hazai szerzők művein át teremthetjük meg.” Gavella legfőbb törekvése ez. Egy művészi pálya deklarációján, amikor több mint háromévtizedes múlt áll mögötte és annyi tapasztalat: lehet-e szebb célkitűzés ennél? És található-e alkalmasabb alkotó, mint maga Miroszláv Krlezsa, aki az új drámaírásnak is megadta a hangot?

Ebben a szabadkai nyitányban mind így párosult és találkozott, — ezért találó és átfogó szó, ha azt mondom: művészi találkozás.

Mi magyarok Krlezsából a Honvédnovellákon és a Glembay-trilógián kívül vajmi keveset ismerünk. Tanulmányainál és költészeténél is kevésbé első drámáit, amelyek színpadon még jóformán nem is voltak, csak kéziratban vagy régi kiadásokban, amelyekből erre, mifelénk aligha jutott. A „Táborban” és a „Golgota” a szerző drámai alkotó munkájának első korszaka, amikor még a roppant mondanivalók forradalmi sűrűsége gomolygott benne formátlanul (itt a „Táborban” című művére gondolok), később, — már a „Golgota”-ban is, kibontakoznak a vonalak, megmutatkoznak az oroszlan-körmök, úgy hogy szinte beleámulunk. Volt mit Gavellának megragadnia: olyan drámai távlatok és olyan méretek, amelyekhez csak a legnagyobbakat lehet mérni. És ha a bemutatón arra gondoltunk, hogy mindezt egy elsővonalbeli

színház Szabadkán játszotta, akkor — ha titkos belső örömmel is —, de egészen más mércével kell mérnünk a mi külön és sokszor vidékinek nevezett színházi életünket.

A két Krlezsa-dráma voltaképpen itt indult el színpadi útjára, mert a „Táborban”-t még nem is játszották, és a „Golgota” is csak párszor ment 1922-ben, amikor Zágrábban az ott vendégszereplő hudošcsesztveniekkel maga Sztaniszlavszkij is végignézte a bemutatót.

A rendezésben és a játékban ezúttal újat kaptunk. Volt a gavellai műben valami, amit irodalmi szótár helyett hétköznapi nyelven közvetlennek, egyszerűnek és emberinek mondhatunk. Mellőzött minden mesterkéltséget, mindent, amiből a teatralitás kiérzik és minden mást, ami anakronizmus és idegenszerűség ma a mi színpadunkon. Az ember a fényben életre kel; él, mint ahogy élt ott Galiciában, vagy küzdött és győtrődött az Arzenálban, a folyó partján a híd alatt, az elesett munkáshősök temetésén, és abban a látomásban, amelyben megjelent előttünk a megkínzottan föltámadt lelkiismeret. Hogy egy fénycsóvával és néhány természetes mozdulattal mi lehet elérni és mit lehet kihozni alig pármondatos szövegből (Pávle haldoklása a „Golgotában” a folyóparti ház előtt) azt Gavella megmutatta és művészi érzéssel hatott a negyedik fal. Gavella számára a játékban a nézőtér nem létezik; a színész még csak nem is gondol arra, hogy kifelé játsszon, mert minden befelé zajlik le, s ami megnyilatkozik benne, az annyi, mint maga az élet. Egyedül, amit kifogáshozhatunk, az helyenként a kissé túlgyors szövegmondás, igaz, hogy a cselekmény nem rohan vele, de elfutnak a gondolatok s a néző átélésben nem tudja követni. Kétségtelen, hogy a befogadóképességben van tempóbeli különbség (mégpedig igen nagy) a fővárosi és a vidéki közönség között, de én nem gondolom, hogy szabadna ilyen nagy jelenetet a villámgyors kapcsolásra építeni.

A szövegmondásban nem előre kihegyezték az akcentusok, hogy a színész perceken keresztül készülődjön hozzá s azután, amikor elérkezett hozzá, nagy lélekzetvétellel elcsattantsa mint valami ostort, vagy diadalmasan, mint a külön fogásként alkalmazott poént. Simán vagy természetes hullámmal a szöveg, úgy, ahogy természetes és emberi, ahogy az átélés folytán halkulnia vagy erősödnie kell, ahogy a művészi formaérzés szint és erő ad neki, ahogy a mérték szakavatottan határt szab a dörgedelmes átoknak vagy a fölcsikló zokogásnak, a mosolyoknak, az örömteli kacajnak vagy az önkívületi harsogásnak.

Ha most azt említjük, hogy Gavella megmutatta — a Zágrábi Drámai Színház másik két rendezője előtt is —, hogy mi a színpadi esztétikum, legalábbis mi a megközelítőleg az, akkor érzékeljük a hazai realista játéktípus körvona-

laít, mint ahogy érzékeltük azt Mata Milosevicsnél és Boján Sztupicánál is. A gazdagodás örömeivel éltük át a színpadi élet valóságosságát és léptünk jelentős lépéssel közelebb Krlezsához. (Steinbeck „Egerek és emberek” színművének nagy jelenetében hasonlóképpen nem egyszer ezt éreztük.)

Egy pillantást még csak a színre, hogy lássuk a játékban, hogyan kelnek életre a kellékek, a millió, amiben a darab játszódik. Egy sétatapot, egy pohár vizet, a lámpa vagy a gyertyafény, a kerítés a folyó töltésén vagy a létra az Arzenálban. A mesterkéeltségnek, a színpadi beállítottságnak a legkisebb mozzanata sem zárja meg ezt a tökéletes összhangot, és még nagyobb érvényt szerez azoknak a csillogó, dörög, duruzsoló körmondatoknak, amelyek Krlezsa drámájának sajátos hangját adják.

A színművészek között fiatalokat is láttunk. A zágrábi színművészeti akadémia tagjait, akik mint Gavella tanítványai játszanak az együttesben, hogy mint fiatal, formálható anyag, hagyják és segítsék építeni azt az új utat, amelyre vitte őket a nagy cél és a művészi szándék. Voltaképpen az, ami ezt az új színházat életre hívta.

Dr. Gavella erről így beszél.

„A Zágrábi Nemzeti Színháznál különbözőek voltak a főfogások és különbözőek a művészi törekvések. Jóval több az elgondolás, mint a testet öltő erő. Azok a művészek, akik nem látták ebben a mai színházi fejlődés ígéreteit, akik a megélvönél többet, mondjuk újabbat akartak, azok kiváltak és megteremtették a magvát az új drámai színháznak.”

Ez a magasabb művészi igény, amelyről nemcsak a próbákon adott gyors, kissé siető instrukciói, és nemcsak az elröppenő megjegyzései és feleletei beszélnek, hanem az a munka, inkább a mű, amit a két Krlezsa-drámával a színpadon láttunk. Az intim beszélgetésekből is folyton ez higgant ki az egész heti vendégtétek ideje alatt, és abból is, amit a mai művészi törekvésekről mondott.

„Meg kell találni az új szocialista alak modelljét, és természetes, meg kell találni hozzá a színészi nyelvezetet. Ezek nélkül csak régi színjátszást adhatunk, — nekünk pedig nem régit, hanem újat kell adnunk.”

Ezt nem lehet elérni, semmiesetre sem a vezéralakra, a főhősre épített és összpontosított játékkal, hanem csak úgy, ha a legkisebb és a legjelentéktelenebbnek tűnő alakok is tökéletes kidolgozásban kerülnek a közönség elé. A „Golgótá”-ban és úgyszintén a „Táborban” a rendező több, mint harminc szereplőt mozgatott, és ha nézzük a pillanatokra — mint a lepkék az esti lámpafényben — fölvilágított alakokat, ha csak annyi jelenése volt is, hogy a szín egyik

sarkára beállt, éreztük rajta a mesteri vonást, mint valami hatalmas festményen, amelyen a kompozíció minden egyes alakja és minden egyes vonása az esztétika törvénye szerint szoros összhangban áll az egészszel. Krlezsa zövege és cselekménye, a drámai szavakban suhogó „Ezeregy halál” a haldokló polgári társadalomnak egyetlen hatalmas ravatalja, itt is, akár a Glembayban. A „Táborban” véresen tragikus képeiből kiérezzük, mert már akkor megmutatkoztak az induló nagy drámairó oroslánkörmei. A legnagyobb, amit láttunk, nagy jelenetei a „Golgótá”-nak, ahol a golgota szimbóluma elkísér minden emberi összeomlást és minden tragikus halált.

Megközelítően hasonló értékeket láttunk Steinbeck regényének színpadi változatában (Egerek és emberek), jóllehet ebben az epika nem mindig engedte a drámai cselekményt érvényre jutni. A „Négy ezredes szerelme” (Piter Usztinov satirikus vígjátéka) már műfajánál — és színészi teljesítményénél — fogva kisebb igényű mű, amely inkább mint időszzerű szórakoztató kísérő műsor került föl a színpadra az előbbieknél.

A NAGY színházi eseménynek mintha szűk lett volna Szabadka, de a város szépen állta a vendéglátó elég nehéz sarát. A szóképpén az fejezi ki, amit mondani akarok, mert a vidéki homokon a finomabb és érzékenyebb fülekhez szokott Múzsák hamar elhallgatnak. A városnak a tavalyi fesztivál után ez volt a második nagy színházi ünnepe; méreteiben és jelentőségében olyan — hiszen egy új fővárosi színház tartotta megnyitóját —, hogy méltán magára terelte a figyelmet. Nemcsak idehaza, hanem a tartományban, és a tartományon túl is.

Sok vendég nem érkezett, mert nem is úgy rendezték a vendégtéteket, hogy megmozduljon a vidék. (Bár úgy is lehetett volna, és másnak nem nevezhetjük ezt, mint kettős mulasztásnak azok részéről, akik az eseményt előre nem tudták fölmérni!) Mégis érkeztek vendégek, mert ez a vendégtéteket Szabadkára hívta a belgrádi, eszéki, újvidéki és zombori színházi embereket. Rendezők és művészek jöttek, hogy szemtanúi legyenek annak, amit Marko Fotez nem kis elragadtatással a „színművészet magas iskolájának” nevezett.

Ha ebből az elragadtatásból le is csitítjuk a lelkesítő tüzet, az élmény maradéktalanul az marad, amit Fotez mondott. A színművészet magas iskolája, — és hozzá fűzzük kicsit hazabeszélőn —, boldogok lennénk, ha ez a színházi iskola, ez a színházi nyitány magával ragadná a mieinket is, hogy jobban megbecsüljék és hívebben szeressék a színházi művészetet, mint a pénz.